



**LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA
LITHUANIAN ACADEMY OF MUSIC AND THEATRE**

Public institution, Gedimino av. 42, LT-01110 Vilnius, Lithuania,
phone +370 5 261 26 91, fax +370 5 212 69 82,
e-mail rektoratas@lmta.lt, www.lmta.lt,
VAT number LT119506219, Current account no. LT747300010002455540,
AB Bank, Swedbank, code 73000
Data is recorded and stored in the Register of Legal Entities, code 111950624

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Пшенічкіної Галини Миколаївни
«Географічні межі регіональних традицій музичного фольклору
на території правобережної Черкащини
(за наспівами обрядових циклів)»
на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво**

Галина Пшенічкіна, пропонуючи для захисту текст дисертації «Географічні межі регіональних традицій музичного фольклору на території правобережної Черкащини (за наспівами обрядових циклів)» претендує стати однією з міцних «опор» грандіозної «будівлі» української мелоареалогії. Оскільки усі «опорні стовпи» метафоричної будівлі мають бути однакової величини і нести однакове навантаження, дисертантка бере на себе велику відповідальність – продовжити найкращі традиції вітчизняних дослідників мелотипології та мелогеографії, рівняючись на таких грандів, як Ф. Колесса, С. Людкевич, К. Квітка, В. Гошовський, Б. Луканюк, О. Мурзина, Є. Єфремов, І. Клименко та багато інших.

Метою дисертації є встановлення ареальних етнографічних меж на території правобережної Черкащини за структурно-типологічними, стилістичними ознаками та виконавськими властивостями, які виявлені на

матеріалі живої фольклорної традиції. Для авторки важливим є окреслення найдавніших локалізацій традиційної культури, які на сьогоднішній день визначаються як регіональні чи локальні етнографічні зони, візуальна диференціація та уточнення їх географічної конфігурації, а також порівняння новітньої мелоареальної інформації з історичними, лінгвістичними та етнографічними даними. Такий комплексний підхід необхідний для досягнення головної мети дослідження – встановлення ареальних кордонів музичного фольклору на території правобережної Черкащини. Не випадково за основний об'єкт дисертаційного дослідження обрані обрядові пісні, які зберігають у собі сліди еволюції музичного мислення предків та ознаки довгих «шляхів» трансформації архаїчних наспівів. Дані археології свідчать, що ця місцевість була заселена людьми з часів раннього палеоліту, а елементи землеробства з'явилися ще в епоху неоліту. Отже, дисертантка користується методологічним доступом до концепції синхронно-діахронічної лінгвістики (відзначимо, що у межах цієї дисертації **синхронія** – це опис нинішнього стану музичного фольклору, в основі якого одночасність, співпадіння, тотожність у часі; **діахронія** – опис історії музичного фольклору, зміни його станів).

Для досягнення мети авторці довелося скористатись величезною кількістю наукових досліджень – як безпосередньо пов'язаних з територією, яка її цікавить, так і матеріалами більш загального (методологічного) спрямування. Це – різноманітні наукові публікації (227 позицій з етномузикознавства та близько 150 – із суміжних наук), архівні джерела та аудіозаписи пісень.

Особливо важливою частиною роботи стали етнографічні експедиції фронтального характеру до населених пунктів досліджуваних теренів, протягом яких увага дисертантки була сконцентрована переважно на традиційних обрядових творах. Регіональні польові дослідження на території сучасної Черкаської області авторка почала ще у 2004 році (під час навчання у Черкаському музичному училищі) і активно проводить протягом вже майже 20-ти років. Значним етапом польових досліджень можна вважати 2017 рік,

коли авторка спільно з доктором етнології, професором Академії музики і театру Литви Рімантасом Слюжинскасом здійснила ряд експедицій «слідами» А. Кримського. Метою таких інноваційних польових розвідок була певна «реконструкція» місцевого пісенного репертуару – «відродження», «озвучування» пісенних текстів, почутих та зафіксованих академіком А. Кримським півтора століття тому. Завданнями цих експедицій і подальшого вивчення отриманих польових матеріалів було: встановити мелодико-ритмічні, фактурні та виконавські особливості пісень обрядових жанрів, окреслити кордони етнографічних традицій на досліджуваній території згідно з виконавсько-стилістичними параметрами обрядових наспівів, простежити динаміку побутування локальної співочої традиції протягом століття тощо. Результати цієї польової та аналітичної роботи опубліковані авторкою в окремій статті. Таким чином, дисертація базується на етномузичних матеріалах з приблизно 150 сіл правобережної території нинішньої Черкаської області, у 100 з яких дисертантка провела власні експедиційні сеанси.

Дисертація імпонує чіткою характеристикою актуальності, наукової новизни, методів дослідження, практичного значення та інших необхідних параметрів. Основна частина роботи складається з чотирьох розділів, які є результатом комплексного підходу до об'єкта дослідження, а також вагомих додатків.

Перший розділ присвячений демонстрації принципів методологічних та практичних досліджень.

У другому розділі дисертації подано докладну інформацію про комплексний культурний контекст обрядової пісенної традиції, а також продемонстрована історична ретроспектива місцевих фольклорних та етнографічних досліджень правобережної Черкащини від найдавніших джерел до сучасних фронтальних досліджень.

У третьому розділі описані традиційні календарні обряди правобережної Черкащини, які супроводжуються традиційними піснями зимового, весняного, літнього циклу (купальськими й жнивними) та весільні обряди й пісні, а також здійснений детальний типологічний аналіз наспівів, а саме, ритмічної

й мелодичної структури цих пісень у контексті проявів музичної стилістики відповідних регіонів.

Четвертий розділ дисертації – це стислий виклад результатів дослідження, представлених у попередніх частинах роботи, поєднаний з докладним описом географічного контексту. Виявлені нові факти мелоареального поширення пісень календарного та весільного обрядів. Увесь матеріал етномузичних досліджень співвіднесений дисертанткою з даними історії, лінгвістики та етнографії. На цій основі уточнюються кордони регіонів Центральної Наддніпрянщини та Східного Поділля, які проходять саме на цій території, а також з'ясовуються межі перехідної зони між ними.

Значну наукову цінність являють Додатки до дисертації. У них представлені транскрипції мелодій та поетичних текстів обрядових пісень правобережної Черкащини, ретельно підготовані численні таблиці статистичного й аналітичного спрямування. На особливу увагу заслуговують об'єкти «наукової візуалізації» – карти, які конкретизують, узагальнюють та наочно засвідчують результати наукового дослідження.

Роздуми про наукову новизну дослідження породжують неоднозначні думки. З одного боку, дисертантка, нібито не робить «світових» відкриттів, не пропонує кардинально нових методів дослідження, нової термінології тощо. З іншого – інакше й не може бути, оскільки вона успішно використовує, по-перше, наукову методологією трьох потужних етномузикологічних шкіл структурно-типологічного спрямування ХХ ст. (Київської, Львівської музичних академій та Російської академії музики ім. Гнєсіних), а по-друге, методи картографування, які активно розробляються і широко застосовуються українськими етномузикологами І. Клименко, Ю. Рибак, В. Ковалем, М. Скаженик та іншими. А власне наукове «відкриття» Г. Пшенічкіної полягає у виявленні ознак, які сприяють виразному географічному виокремленню фольклорних пісенно-обрядових традицій Середньої Наддніпрянщини та Східного Поділля у межах правобережної Черкащини.

Пропоноване комплексне дослідження однієї території можна метафорично порівняти з деталлю конструктора «puzzle», без якої не можливо

відтворити цілісну картину. Г. Пшенічкіна своїми дослідженнями приєднується до великої когорти вчених України, які багато років присвячують «складанню пазлів» цілої української території на основі методів мелоареалогії. Роботи цього напрямку, за словами дисертантки, «забезпечують передумови для початку роботи над реєстром географічного розташування етномузикологічних зон у національному масштабі». Отримані дані – цього і подібних досліджень – безумовно, стануть у нагоді представникам наук сусідніх країн – Білорусі, Польщі, Литви та Росії, адже характер та особливості виявлення історичних процесів у регіоні правобережної Черкащини дозволяють розмірковувати про можливість існування давніх етнічних і культурних контактів між слов'янськими та балтськими племенами.

Як слушно зазначає дисертантка, дослідження кордонів етнокультурних традицій обов'язково повинно спиратися на виявлення різнорівневих причин і факторів їх розмежувань – природно-географічних, історико-політичних, етногенетичних тощо. Одним із імовірних факторів, який міг вплинути на формування етнокультурних меж є, на думку авторки, існування давнього адміністративного поділу цих земель на повіти. Втім, причинно-наслідковий зв'язок між сучасними межами етномузичних традицій та адміністративним поділом викликає деякі сумніви. Згідно наших досліджень музичних діалектів на литовському матеріалі, межі багатьох етномузичних явищ часто не співпадають з кордонами адміністративного поділу. Більш важливим нам здається природно-географічний фактор, наприклад, система річок. За словами самої Г. Пшенічкіної, «річка Гірський Тікич у минулі віки могла бути непрохідним бар'єром, адже, у багатьох ділянках вона містить скелясті береги (т. зв. каньйони)». Дійсно, навіть невелика річка, за нашими спостереженнями, може стати головною межею між двома різними етнічними групами чи традиціями (у Литві р. Нежегіс протікає між Аукштайтією та Жемайтією, р. Нямунас – між Сувалькією та Дзукією тощо).

Запитання та зауваження:

1. Цитую: «Оскільки окреслена територія (передусім Надтясминня – Чигиринщина) свого часу була активним середовищем селянських

гайдамацьких рухів, починаючи з XVIII ст., ця локальна традиція Черкаського правобережжя стала центром виникнення та поширення великої кількості творів **суто чоловічого репертуару – історичних, козацьких, чумацьких, бурлацьких, рекрутських і солдатських** (тут і далі виділення моє – Д. В.). У XX ст. цей корпус пісень перейшов до жіночого репертуару, переважно у гуртовому виконанні, **сформувавши протяжний стиль як головну рису регіональної пісенної традиції Наддніпрянщини**». У контексті цієї цитати у мене виникає питання: дисертантка стверджує, що в ареалі досліджуваних нею територій серед усіх обрядових пісень особливо популярні весільні наспіви (веснянок та інших календарних пісень дуже мало). Чи не може це бути безпосередньо пов'язаним з історичним часом козацтва? І тут я маю на увазі не лише чисто чоловічу традицію виконання пісень, але й присутність козаків як окремої соціальної верстви – адже їх соціально-життєвий устрій не був пов'язаний із землеробством, чи не так?

2. Коротке зауваження в уточненні самої назви дисертації – тут підкреслене визначення «регіональні традиції музичного фольклору». Однак, поняття «музичний фольклор» охоплює собою багатогранне й різноманітне явище – це й пісні, і танці, і хороводи, і інструментальна музика. А у дисертації головна увага приділена саме і лише народнопісенній традиції.

3. Чи можна більш чітко окреслити феномен «тонкого голосу»? Якщо я правильно зрозуміла з тексту дисертації, це більш новітнє явище порівняно з груповою монодією. Але разом з цим воно поступово зникає в наслідок невідповідності сучасним естетичним нормам сільської традиції. За моїми відомостями, які стосуються фольклору північної Росії, там цей фактурний прийом вже цілком зник; дослідники його визначають як такий, що «існував раніше».

4. Останнє запитання: якою мірою дисертантка мала можливість ознайомитися з досвідом фольклорного мелокартографування вчених з інших європейських країн (крім Білорусі, Польщі і Росії), наприклад, Угорщини, Македонії? У Македонії, зокрема, на цій ниві успішно працює доктор Родна Велічковска. Як рекомендацію надаю перелік її актуальних наукових статей:

- Величковска Р. Области на истражувања: етномузикологија, обреден музички фолклор, музички дијалекти, традиционално народно пеење, обреден фолклор, традиционална култура, културни ареали;

- Величковска Р. Етнокултурните процеси во Украина и Македонија, 2010–2015 истражувач;

- Величковска Р. Музичките дијалекти во македонското традиционално народно пеење ИФ „Марко Цепенков”, Народни песни, Книга 17, Скопје, 2008. 264 с.;

- Величковска Р. Картографирање и ареалните истражувања во етномузикологијата, Институт за фолклор „Марко Цепенков”-Скопје, Македонско народно творештво, Народни песни, Книга 17, Скопје 2008, 215 с.

Серед праць білоруських колег мені запам’яталася дисертація Анастасії Даніловіч «Каляндарна-песенная традыцыя заходнепалеска-панямонскага памежжа: этнамузычны ландшафт, міжрэгіянальныя сувязі» (Мінськ, 2017), а також статті цієї ж авторки.

Переходимо до основних висновків. Оцінюючи дослідження дисертантів, помічаємо, що новизна і якість досліджуваних ними наукових положень часто напряду пов’язані зі списком використаної та цитованої літератури. У списку джерел цієї дисертації зарубіжна література, на жаль, представлена не занадто рясно; левова частка у ньому належить працям саме українських вчених (Є. Єфремова, І. Клименко, Б. Луканюка, М. Скаженик та ін.). Проте, ця обставина аніскільки не зменшує цінності даної дисертації, оскільки саме Україна у наш час вважається лідером мелокартографування та мелоареальних студій на міжнародному рівні всієї Європи.


Пропоноване дослідження Галини Пшенічкіної цілком відповідає і навіть відчутно перевищує вимоги до кандидатської дисертації. Глибокі міждисциплінарні дослідження не лише заповняють «білі плями» на мелогеографічних картах українських етномузикознавців, але й суттєво доповнюють дослідження у царині інших споріднених наук. До того ж вони стануть відправною точкою для нових майбутніх порівняльних досліджень балто-слов’янських зв’язків традиційного народно-культурного спадку.

У дисертації багато уваги приділено не лише аналізу мелодичних та ритмічних типів традиційних наспівів, але й самій живій традиції фольклорного виконавства, включно з її процесуальною суттю. А це надзвичайно важливо для збереження та продовження життєздатності цієї регіональної української традиції.

Представлене дисертаційне дослідження Г. Пшенічкіної безсумнівно сприятиме більш глибокому усвідомленню й збереженню власної етнічної та культурної ідентичності українців – а це дуже важливо у сучасній політичній ситуації в Україні.

Підсумовуючи усі викладені враження і думки, маю засвідчити, що дисертація Г. Пшенічкіної виконана на високому науковому рівні. Вона, як і представлений Автореферат, цілком відповідає чинним вимогам МОН України. А сама здобувачка гідна присвоєння їй вченого звання кандидата мистецтвознавства.

Професор,
доктор гуманітарних наук (етномузикознавство),
завідувачка Кафедри етномузикології
Академії музики і театру Литви

 Дайва Вічінене



Greta Šadeikytė, phone (8 5) 261 2691 e-mail
rektoratas@lmta.lt

Restored
Lithuania 